

PRZEWODNIK

PO

MUZEUM

im. Kazimierza Pułaskiego w Warce

Dwór w Winiarach
fotografia archiwalna
lata 20-te XX w.

Dwór w Winiarach i powstanie muzeum

Dwór w Winiarach, w którym znajduje się Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego powstał około 1689 r. jako siedziba zamożnego magnata Stanisława Antoniego Szczuki, podkanclerzego litewskiego i referendarza koronnego. Pałac wraz z urządzeniem folwarku na Winiarach zaprojektował znakomity architekt Augustyn Wincenty Locci. W jednym z listów z dnia 13 VIII 1689 r. pisał Locci do Szczuki „o pracach podjętych w celu urządzenia folwarku i budowy Pałacu”.

Augustyn Wincenty Locci (1650–1729) był inżynierem i artystycznym doradcą króla Jana III Sobieskiego. Sprawował kierownictwo nad wszelkimi przedsięwzięciami budowlanymi w stolicy i jej sąsiedztwie. W latach 1677-94 był budowniczym Pałacu w Wilanowie. Stworzył wszystkie główne plany architektoniczne, układał programy dekoracyjne. Kształtował całość wilanowskiej rezydencji, łącznie z urządzeniem ogrodu i zaplanowaniem życia gospodarczego. Był architektem kościoła w Wilanowie. Pracował przy przeróbkach Zamku Warszawskiego. Nadzorował budowę kościoła i klasztoru Kapucynów. W 1683 r. wykonał prawdopodobnie plan Warszawy, a w 1692 r. ułożył szczegółowy plan dekoracji malarskiej Kościoła Sakramentek w Warszawie. W świetle wszystkich dokumentów archiwalnych Locci występuje jako człowiek obdarzony pomysłowością architektoniczno-budowlaną. Analizując jego dokonania – możemy tylko domyślać się, jak wysokiej klasy artystycznej mógł być Pałac w Winiarach. Poza ogólnym zarysem bryły nic z niego do naszych czasów nie pozostało. Około połowy XIX wieku i potem w XX wieku został gruntownie przebudowany.

W XVIII wieku Winiary należały do Józefa Pułaskiego (1704-1769) – ojca Kazimierza Pułaskiego, starosty wareckiego, adwokata, polityka i pierwszego marszałka wojsk konfederackich. Od Pułaskich dobra przeszły na własność rodziny Walewskich, potem Brochowskich, Zaborowskich, Jordanów, Kurtzów, Prozorów, a następnie księcia Włodzimierza Czetwertyńskiego. W 1882 r. majątek Winiary wraz ze Starą Warką nabył Andrzej Szczuka – prezes Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego. Następnie w 1909 r., w drodze dziedziczenia po ojcu majątek otrzymał Józef Szczuka. Już w 1913 r. w dokumentach pojawia się akt darowizny bratu – Andrzejowi Szczuce. Ten sprzedał majątek Wojciechowi Hilaremu Rostworowskiemu. W grudniu 1921 r. Winiary zakupił hrabia Waclaw Godziemba Dąbski. Hrabia Dąbski zamieszkał tu z rodzi-

Salon Dąbskich
w latach 20-tych XX w.

cami: Michałem i Cecylią z Masłowiczów Dąbską oraz z bratem Kajetanem Dąbskim. W tym okresie, we dworze na Winiarach gościło prawdopodobnie wiele znanych osobistości świata kultury i polityki. Byli tu m.in. Józef Piłsudski, Ignacy Jan Paderewski, generał Lucjan Żeligowski, generał Bolesław Wieniawa-Długoszewski, generał Stefan Rowecki-Grot. Przyjeżdżał tu prof. Juliusz Harbut i Władysław Szafer.

Kilkakrotnie wakacje w Winiarach spędzał Józef Mehoffer – malarz okresu Młodej Polski. W zbiorach Muzeum zachowały się dwa portrety jego autorstwa z 1935 r. wykonane węglem: „Portret Cecylii z Masłowiczów Dąbskiej” i „Portret Wacława hr. Dąbskiego” (depozyt rodziny Dąbskich). Dwór odwiedzał również Antoni Uniechowski – malarz, ilustrator i scenograf.

Wacław Godziemba Dąbski był właścicielem majątku do 1946 r. Potem, w wyniku realizacji dekretu o reformie rolnej, dwór wraz z parkiem przeszedł na własność Skarbu Państwa. Po wojnie mieściło się tu pierwsze w Warce Samorządowe Gimnazjum Ogólnokształcące wraz z internatem i mieszkaniami dla nauczycieli, a następnie także Liceum Ogólnokształcące. W latach pięćdziesią-

Józef Mehoffer

Portret Waclawa hr. Dąbskiego

1935 r.

tych powstało PTTK-owskie, regionalne muzeum, prezentujące historię Warki i okolic. Inicjatorami tego przedsięwzięcia byli miejscowi nauczyciele działający w Polskim Towarzystwie Turystyczno-Krajoznawczym, przede wszystkim: Wiktor Krawczyk i Aleksander Gajewski. Zgromadzone, pierwsze zbiory muzealne miały rodowód publiczny, były znaleziskami i darami miejscowej ludności. Prezentowano tu pamiątki historyczne, archeologiczne i etnograficzne.

18 stycznia 1961 r. Rada Ministrów podjęła uchwałę „w sprawie odbudowy dworu w Winiarach oraz przystosowania najbliższego otoczenia do celów turystyczno-wypoczynkowych”.

W latach 1962-66 przeprowadzono generalny remont budynku. Liceum przeniesiono do centrum miasta Warki, a dwór przeznaczono w całości na muzeum. W styczniu 1967 r. zostało otwarte historyczno-biograficzne Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego. Pierwsze inicjatywy powstania takiego muzeum i nazwania go imieniem Kazimierza Pułaskiego sięgają jeszcze czasów przedwojennych. Pomysły rodziły się w gronie przyjaciół Waclawa hr. Dąbskiego – ostatniego właściciela Winiar. Władysław Szafer – rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego i historyk prof. Juliusz Harbut – czynili pierwsze starania na tym polu.

W 1939 r. miało miejsce uroczyste pobranie ziemi z Winiar – majątku rodzinnego Pułaskich, w celu złożenia jej na polach ostatniej walki Kazimierza Pułaskiego w Savannach. Wydarzenie to, już wówczas symbolizowało kontakty polsko-amerykańskie, zarówno historyczne jak i kulturalne.

Po wojnie, w 1947 r. odbył się na Winiarach pierwszy Dzień Pułaskiego z uroczystą akademią, w której wziął udział zastępca Ambasadora USA w Polsce – Gerald Keith. Tak dojrzywały decyzje o tworzeniu muzeum specjalizującego się w eksponowaniu tematyki emigracyjnej.

Ogólna charakterystyka zbiorów i działalność muzeum

Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego to muzeum historyczno-biograficzne poświęcone bohaterowi Polski i Stanów Zjednoczonych Kazimierzowi Pułaskiemu, a także polskiej emigracji, ze szczególnym uwzględnieniem Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej.

Zgromadzone eksponaty to nie tylko zakupy własne muzeum, ale także depozyty Muzeum Narodowego w Warszawie i Muzeum Wojska Polskiego. Część zgromadzonych zbiorów stanowią dary Polaków mieszkających w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, m.in. dar Leokadii i Edwarda Różańskich z Chicago.

Ekspozycja stała prezentowana jest w sześciu salach: pierwsza pokazuje działalność Kazimierza Pułaskiego w Polsce, druga to okres amerykański Bohatera, trzecia poświęcona jest Tadeuszowi Kościuszce, a czwarta Julianowi Ursynowi Niemcewiczowi. Sala piąta prezentuje czynny udział Polaków w życiu kulturalnym Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Sala szósta to tzw. Salonik Zielony. Na piętrze znajdują się sale wystaw czasowych i biblioteka.

Ekspozycja stała muzeum została urządzona w duchu dawnego, polskiego dworu z końca XVIII i początku XIX wieku. Sprawia wrażenie, jakbyśmy poruszali się po wnętrzach domu zamożnego szlachcica z czasów Stanisława Augusta Poniatowskiego. Zgromadzono tu zestawy mebli, malarstwo, tkaniny, broń, srebro, porcelanę, a także dokumenty, stare mapy i starodruki. W malarstwie dominują portrety i sceny batalistyczne.

W salach wystaw czasowych prezentowane są ekspozycje poświęcone polskiej emigracji, szczególnie Polakom zasłużonym dla kultury polskiej i amerykańskiej, a także wystawy historyczne, etnograficzne oraz sztuki współczesnej.

Od początku swojego istnienia Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego dokumentuje historię miasta Warki i regionu grójcecczyzny. Organizuje działalność naukową i wydawniczą. Upowszechnia muzykę i poezję poprzez organizację koncertów, wieczorów poezji i spotkań autorskich. Od 1974 r. organizuje plenery malarskie. Tu także odbywają się lekcje muzealne, spotkania i konkursy plastyczne dla dzieci i młodzieży.

Obecnie dwór, w którym znajduje się Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego jest w części środkowej parterowy z zagospodarowanym poddaszem i piętrowy w dwóch częściach bocznych. Dachy są dwuspadowe. Od strony południowej na całej długości dworu przylega taras widokowy. Wewnątrz układ pomieszczeń jest dwutraktowy. W piętrowej części wschodniej znajduje się administracja muzeum, a na piętrze części zachodniej – sale wystaw czasowych.

Muzeum otacza park założony w 2 poł. XVIII w., następnie przekształcony w XIX i XX w.

SALA I. *Kazimierz Pułaski w Polsce*

W pierwszej sali możemy oglądać eksponaty związane z polskim okresem działalności Kazimierza Pułaskiego. Wnętrze urządzone jest w stylu dawnego, polskiego dworu z II poł. XVIII w. Jest to największa sala muzeum. Ekspozycję rozpoczyna portret króla Stanisława Augusta Poniatowskiego z tego okresu. Tuż obok prezentowane jest faksymile księgi parafialnej z zapisem aktu chrztu Kazimierza Pułaskiego. Po przeciwległej stronie Portret księcia Karola Kurlandzkiego z żoną i córką, namalowany przez Jana Nepomucena Bizańskiego w II poł. XIX w. Artysta skopiował obraz z dzieła szwajcarskiego malarza Antona Graffa. Obok Portret Kazimierza Pułaskiego, nieznanego malarza polskiego z XIX w. Czasy konfederacji barskiej przypominają kolejne obrazy: Józefa Brandta „Konfederaci barscy” z 1875 r., Kornelego Szlegiela „Pułaski w Barze” z 1850 r., Aleksandra Raczyńskiego „Biwak konfederatów” z 1851 r.

Juliusz Kossak

Pułaski pod murami

Częstochowy

ok. 1887 r.

Komplet mebli

w stylu Ludwika XVI

Józef Brandt
Konfederaci barscy
1875 r.

Obronę Jasnej Góry przez oddział Kazimierza Pułaskiego przywodzą na myśl dwa dzieła: akwarela Juliusza Kossaka „Pułaski pod murami Częstochowy” datowana na ok. 1887 r. i obraz olejny Józefa Chełmońskiego „Pułaski pod Jasną Górą” z 1875 r. Warto zwrócić uwagę na kolekcję broni palnej i siecznej z II poł. XVIII w. i pocz. XIX w., a także szkaplerze noszone na piersiach przez żołnierzy konfederacji barskiej na wzór rycerstwa polskiego. Meble zgromadzone we wnętrzu: to barokowa szafa z XVIII w., z tego samego okresu komody kolbuszowskie, sekretera „Maria Teresa”, mały sekretarzyk orzechowy, dwa komplety mebli w stylu Ludwika XVI. Wnętrze uzupełniają tkaniny: makata buczacka, kolekcja polskich pasów kontuszowych, dywany wschodnie XIX w. oraz dwa małe dywaniki zwane modlitewnikami. Na komodach dwa zegary: pierwszy z ok. 1830 r. z mosiądzu, w obudowie szklanej, prawdopodobnie wykonany w Polsce, drugi z poł. XVIII w., ze złoceniami, w stylu Ludwika XVI. Nad sekreterą zegar ścienny z przełomu XVIII/XIX w., sygnowany: Johann Brethauer. Wyeksponowano tu również mapę Podola i Wołynia, a także kopię Manifestu Kazimierza Pułaskiego i kopię jednego z jego rozkazów.

Pistolet skalkowy
z okuciami srebrnymi
cyzelowanymi XVIII w.

SALA II. *Kazimierz Pułaski na ziemi amerykańskiej*

Stanisław Batowski
*Śmierć Pułaskiego
pod Savannah*

W latach 1777 – 1779 Kazimierz Pułaski walczył o niepodległość Stanów Zjednoczonych. Sala druga związana jest zarówno z jego działalnością wojсковą, jak i z pamięcią, która pozostała po zasłużonym Bohaterze na ziemi amerykańskiej. W sali prezentowany jest zbiór portretów Kazimierza Pułaskiego. Na lewo od wejścia XIX-wieczny portret Bohatera na tle murów Klasztoru jasnogórskiego. Warto zwrócić uwagę na Portret Kazimierza Pułaskiego z końca XVIII w., nieznanego autora, uważany za najstarszy portret Bohatera. Na przeciwległej ścianie znajdują się dwie litografie: pierwsza autorstwa Tytusa Maleszewskiego z poł. XIX w., druga - dar Wandy Tomczykowskiej z San Francisco - Kazimierz Pułaski w polskiej rogatywce. Największe wrażenie wywiera tu obraz Stanisława Batowskiego „Śmierć Pułaskiego pod Savannah” pokazujący moment śmiertelnego zranienia Bohatera i upadek z konia. Jest to autorstwa replika obrazu z 1933 r. wykonana około 1940 r. Nad komodą znajdują się dwie francuskie miniatury przedstawiające Beniamina Franklina (malowana techniką punktowaną ze sztychu Justusa Chevillet /1729-1790/ wg J. Duplessis) i George’a Washingtona (wg obrazu olejnego Gilberta Stuarta /1755-1828/). Pod obrazami rapier z XVII/XVIII w. Na komodzie eksponowane są kopie: Deklaracji Niepodległości Stanów Zjednoczonych AP z 4 lipca 1776 r. i Konstytucji USA. Warto zwrócić uwagę na XVIII-wieczne biureczko podróżne

z laki z ornamentami i okuciami. Umieszczono w nim pamiątkowe medale wybite ku czci Pułaskiego oraz odznaki z jego wizerunkiem. W sali znajduje się także urna z ziemią z pola bitwy pod Savannah – dar władz miasta Savannah z 1976 r., a także ziemia z pól bitew Kazimierza Pułaskiego pod Brandywine i Haddonfield – przekazana w 1977 r. przez Józefa Lestera z Nowego Jorku. Zaprezentowano tu także fotografię lotniczą Fortu Pułaskiego w Savannah z 1938 r. oraz kopię ostatniego listu Pułaskiego z 1779 r., pisanego z obozu pod Savannah.

Warto zwrócić uwagę na wystrój sali: petersburski stolik do gry w karty z ok. 1780 r., intarsjowany, wybity czerwoną skórą, regencyjna komoda z brązowymi okuciami i marmurowym blatem z poł. XVIII w., szafa kredensowa z XVIII w. z porcelaną z manufaktur Korzec i Baranówka oraz francuski zegar z II poł. XVIII w. firmy Cronier. Wnętrze uzupełniają: tkaniny buczaćskie z końca XVIII w., pasy kontuszowe, dywan perski XIX w., a także repliki proporców amerykańskich. Interesującym zbiorem eksponowanym w tej sali są tzw. Proklamacje Dnia Pułaskiego, wydawane przez poszczególnych prezydentów USA.

SALA III. *Tadeusz Kościuszko*

Trzecia sala muzeum poświęcona jest Tadeuszowi Kościuszce (1746-1817) – drugiemu bohaterowi Polski i Stanów Zjednoczonych AP, generałowi rewolucji amerykańskiej. Kościuszko przybył do Ameryki w sierpniu 1776 r., niecały miesiąc po ogłoszeniu Deklaracji Niepodległości. Jako inżynier wojskowy fortyfikował Filadelfię i obozy amerykańskiej armii północnej. Największy rozgłos przyniósł mu wkład jego fortyfikacji do amerykańskiego zwycięstwa w Bitwie pod Saratogą w 1777 r. Wyrazem uznania jego umiejętności było powierzenie mu budowy twierdzy West Point nad rzeką Hudson. W 1783 r. został mianowany generałem armii amerykańskiej. Wyróżniono go także przyjęciem do Towarzystwa Cyncynatów.

W Warce Tadeusz Kościuszko był prawdopodobnie kilka razy. Miejskowa tradycja mówi, że kiedy kształcił się w Szkole Rycerskiej, kilkakrotnie gościł w domu Pułaskich. Na pewno przebywał w Warce od 19 do 22 VI 1794 r. podczas Powstania Kościuszkowskiego, kiedy przejeżdżał z wojskiem do pobliskiego Przybyszewa.

Fotel chippendaleXVIII w.

J. W. Lösch

Portret Kościuszki
w wieku chłopięcym
ok. 1761 r.

wg Józefa Grassiego

Portret Tadeusza
Kościuszki
ok. 1830 r.

Tadeusz Balukiewicz

Portret Tadeusza
Kościuszki
1892 r.

W sali Tadeusza Kościuszki zgromadzono zbiór portretów Bohatera. Galerię rozpoczyna Portret Kościuszki w wieku chłopięcym, namalowany przez J. W. Löscha ok. 1761 r. Dalej portret w sukmanie chłopskiej, wykonany ok. 1830 r. - replika obrazu wiedeńskiego malarza Józefa Grassiego o XIX-wieczny portret namalowany przez Tadeusza Balukiewicza. Warty zauważenia jest portret Tadeusza Kościuszki w starczym wieku, namalowany wg rysunku jego szwajcarskiego przyjaciela Zeltnera (sportretował Kościuszkę prawdopodobnie tuż przed śmiercią). Wśród eksponowanych grafik znajdują się XIX-wieczne, kolorowe miedzioryty, wykonane wg rysunków Aleksandra Orłowskiego przypominające pobyt Tadeusza Kościuszki w więzieniach carskich, a także sztych J. Daniella przedstawiający uwolnienie Tadeusza Kościuszki przez cara Pawła I, wykonany techniką mezzotinty na przełomie XVIII/XIX w.

Wnętrze urządzone jest w stylu angielskim z II poł. XVIII w.: szafa Sheraton, stolik do gry w karty, intarsjowany i inkrustowany z okrągłymi podstawkami w narożach w stylu chippendale, fotele chippendale, zegar szafkowy londyńskiej firmy John Taylor z poł. XVIII w. Warto zwrócić uwagę na serwantkę empirową z I poł. XIX w., a w niej pamiątki związane z Tadeuszem Kościuszką. Znajduje się tu m.in. rękopis – rozkaz Kościuszki dla płk. Michała Paszkowskiego spisany 30 VIII 1794 r. Interującym zestawem porcelany jest serwis do kawy manufaktury Korzec, malowany w miniatury żołnierzy polskich z okresu Księstwa Warszawskiego. Wystrój wnętrza dopełniają: jedwabna makata turecka z przełomu XVII/XVIII w. i kobierzec Herat z XVIII w.

SALA IV. *Julian Ursyn Niemcewicz*

Sala czwarta muzeum poświęcona jest Julianowi Ursynowi Niemcewiczowi (1758-1841).

Był poetą, pisarzem, działaczem politycznym i społecznym, podróżnikiem. W powstaniu 1794 r. adiutantem i sekretarzem Tadeusza Kościuszki. Po klęsce powstania, przez dwa lata więziony wraz z Kościuszką w Petersburgu. Towarzyszył mu w drugiej podróży do Stanów Zjednoczonych (1796-98). W Filadelfii poznali razem J. Adamsa, T. Jeffersona, a także przyszłego króla Francji Ludwika Filipa. Wkrótce Kościuszko wyjechał do Francji, a Niemcewicz podróżował po Ameryce. Gościł m.in. u Jerzego Waszyngtona. W tym okresie napisał biografię, pierwszego amerykańskiego prezydenta, która ukazała się drukiem w Warszawie w „Pismach Różnorodnych Współczesnych Wierszem i Prozą” w 1803 r. pt. „Krótka wiadomość o życiu i sprawach generała Washington”. Publikacja ta prezentowana jest w wareckim muzeum pod XIX-wiecznym portretem Juliana Ursyna Niemcewicza wykonanym przez nieznanego autora wg A. Brodowskiego. Obok widzimy zrekonstruowaną mapę z trasą podróży Niemcewicza po Ameryce. Na przeciwległej ścianie znajduje się portret Stanisława Augusta Poniatowskiego z przełomu XVIII/XIX w., kopia wg pędzla Jana Ch. Lampiego. Po obu stronach obrazu dwa francuskie zegary rokokowe, a pod nim XVIII-wieczna komoda z marmurowym blatem i brązowymi okuciami. Na uwagę zasługują trzy francuskie litografie z 1826 r. przedstawiające portrety: J. Waszyngtona, T. Jeffersona i B. Franklina. Wystrój wnętrza uzupełnia kolekcja dawnych amerykańskich map. Najstarsze pochodzą z końca XVII w., najmłodsze z XIX w. Wykonywane były najczęściej techniką miedziorytu w londyńskich lub paryskich wydawnictwach. Część map prezentowana jest w sali następczej i w bibliotece. Wnętrze wypełnia zestaw mebli secesyjnych z pocz. XX w. ustawiony na tle smyrneńskiego dywanu z końca XIX w.

Julian Ursyn Niemcewicz

*Krótka wiadomość o życiu
i sprawach generała Washington*

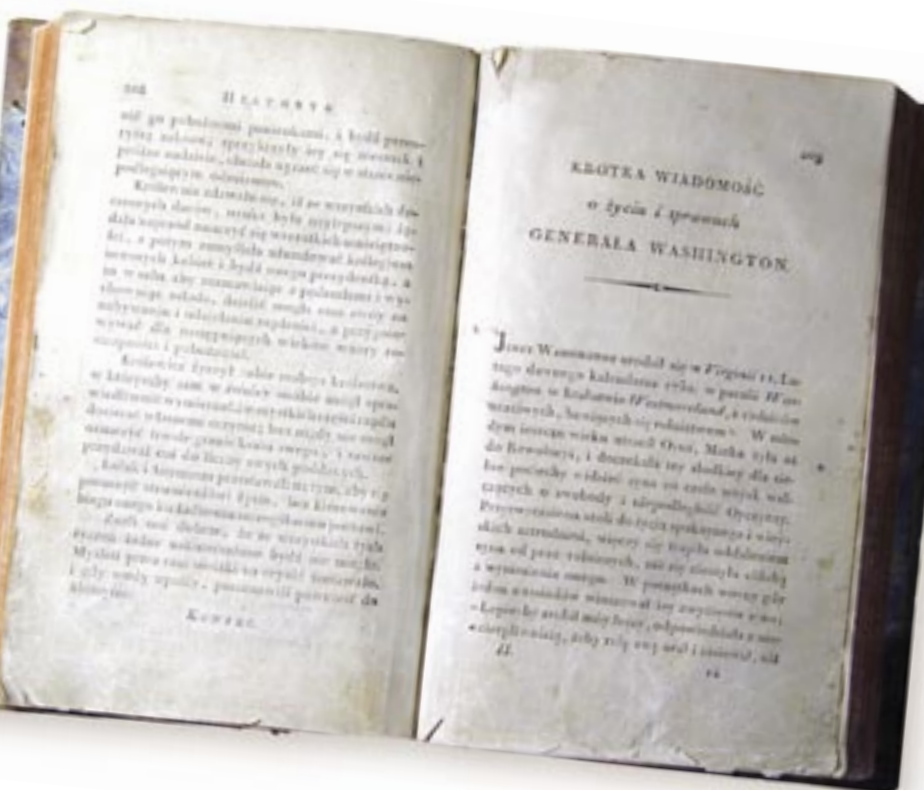
1803 r.

wg A. Brodowskiego

Portret Juliana

Ursyna Niemcewicza

XIX w.

KROTKA WIADOMOŚĆ
o życiu i sprawach
GENERALA WASHINGTON.

11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

SALA V. *Polacy w życiu kulturalnym Stanów Zjednoczonych*

Druga pod względem wielkości sala muzeum poświęcona jest znanym Polakom, którzy brali czynny udział w życiu kulturalnym Stanów Zjednoczonych. Widzimy tu: Ignacego Jana Paderewskiego, Helenę Modrzejewską, Henryka Sienkiewicza, Czesława Miłosza, Marcelinę Sembrich-Kochańską, a także Polę Nergi.

I. J. Paderewski (1860-1941) – pianista, kompozytor, działacz polityczny i społeczny, wielki mąż stanu i filantrop. Występował w najsłynniejszych salach koncertowych świata. Po serii koncertów w Europie wyjechał do Stanów Zjednoczonych. Jego wielkimi sprzymierzeńcami były ośrodki polonijne w Chicago, Detroit i Buffalo. W 1913 r. zamieszkał na stałe w USA. Do dziś zachowała się jego korespondencja z najważniejszymi politykami amerykańskimi, a także z Polakami rozrzuconymi po świecie.

W wareckim muzeum prezentowany jest portret I. J. Paderewskiego namalowany przez Mariana Wyróżemskiego, a także pamiątki, fotografie, listy z autografami. Warto zwrócić uwagę na kolekcję pamiątkowych łyżeczek Paderewskiego z wizerunkami miast, które odwiedzał. Łyżeczki eksponowane są w empirowej komodzie z poł. XIX w. W 2001 r. muzeum otrzymało w darze od Anny i Stanisławy Grabskich fortepian firmy Bösendorfer z 1832 r., na którym w domu ich ojca, prof. Stanisława Grabskiego w Warszawie grywał I. J. Paderewski.

Łyżeczka pamiątkowa,
Town Hall Sydney XIX w.

Marian Wyróżemski
Portret I. J. Paderewskiego

Komplet mebli
w stylu dyrektoriatu
XVIII/XIX w.

Serdeczną przyjaciółką Paderewskiego była utalentowana aktorka - Helena Modrzejewska (1840-1909). W 1876 r. będąc u szczytu sławy, postanowiła wyjechać do Ameryki. Zadebiutowała na deskach Kalifornia Theatre w San Francisco w sierpniu 1877 r. Grała potem w Nowym Jorku, Chicago, Bostonie, Filadelfii, Waszyngtonie i wielu miastach, podróżując własnym wagonem kolejowym po całych Stanach. W 1833 r. otrzymała obywatelstwo amerykańskie. Została uznana za najwybitniejszą odtwórczynię ról szekspirowskich. Była podziwiana i opisywana przez swoich współczesnych, m.in. przez Bolesława Prusa, Henryka Sienkiewicza, Cypriana Kamila Norwida.

W sali eksponowany jest Portret Heleny Modrzejewskiej, pędzla Tytusa Maleszewskiego (1827-1898).

Widzimy tu także portret Henryka Sienkiewicza, autorstwa Mariana Wyrózemskiego. Sienkiewicz spędził w Stanach Zjednoczonych lata 1876-78. Był korespondentem „Gazety Polskiej”. Z tego okresu pochodzą „Listy z podróży do Ameryki”. Napisał także nowelę o życiu polskich emigrantów „Za chlebem”.

Postacią wartą zauważenia jest Marcelina Sembrich-Kochańska (1858-1935) – śpiewaczka operowa, wybitny talent muzyczny. W 1883 r. wystąpiła po raz pierwszy w nowojorskiej Metropolitan Opera, a od sezonu 1898/99 była stałą jej solistką. Grała największe role operowe. Marcelina Sembrich-Kochańska zmarła w Nowym Jorku 11 stycznia 1935 r. w wieku lat 77. Jej portret namalowała Zofia Zielińska. W galerii portretów Polaków uczestniczących w życiu kulturalnym Stanów Zjednoczonych znajdują się także portrety: noblisty Czesława Miłosza autorstwa Zofii Zielińskiej i Poli Negri (1896-1992) namalowany przez Krzysztofa Jackowskiego.

Wnętrze sali urządzone jest zestawem mebli w stylu dyrektoriatu z przełomu XVIII/XIX w. W rogu sekretera czeczotowo-brzozowa z I poł. XIX w. Z tego samego okresu pochodzą: para kandelabrow figuralnych z brązu złożonego, para wazonów kryształowych ze zdobieniami brązowymi, zegar z białego marmuru zdobiony brązem złożonym, a także zegar empirowy w kształcie amfory. Wystrój uzupełnia tkanina kaukaska z XVIII w. i dywan perski z motywem rajskiego ogrodu, datowany na XIX w. Przy wyjściu na taras para wilków kominkowych z ok. 1880 r.

SALA VI. *Zielony Salonik*

Najmniejsza sala muzeum to próba rekonstrukcji rokokowego wnętrza. Widzimy tu komplet mebli w stylu Ludwika XVI z przełomu XVIII/XIX w. Warta zauważenia jest toaletka z dużym lustrem i malowanymi scenkami rokokowymi na drzwiczkach. Obok pejzaż ze sztafażem, prawdopodobnie XIX w. Po obu stronach okna francuskie miedzioryty z 1774 r. ilustrujące dzień wytwornej damy epoki rokoka. Przy drzwiach para portretów nieznanych mężczyzn, malowanych na blasze miedzianej, datowana na pocz. XVIII w. W przejściu sekretarzyk z II poł. XVIII w., intarsjowany w motywy figuralne, a także komoda barokowa z ok. 1740 r., intarsjowana, z brązowymi okuciami i lustro w stylu Ludwika XVI. Wnętrze uzupełnia dywan perski z XVIII w. i trochę późniejsza tkanina kaukaska.

Komplet mebli**Ludwik XVI****XVIII/XIX w.**

Biblioteka

Na poddaszu środkowej części pałacu znajduje się biblioteka. Została umeblowana na wzór wnętrz biedermeierowskich. Niewielkie okna, sufit podtrzymywany drewnianymi słupami, światło lamp – tworzą niepowtarzalny urok. Pośród starych ksiąg, dawnych map i starodruków panuje atmosfera sprzyjająca pracy naukowej. Księgozbiór liczy ponad 4 tys. woluminów. Oprócz książek kupowanych przez muzeum, znajdują się tu dary Polonii amerykańskiej, m.in. dar Lody i Edwarda Różańskich z Chicago, a także Edwarda Moskala. Księgozbiór obejmuje pozycje z zakresu historii, historii sztuki, literatury klasycznej, wychodźstwa polskiego, a także słowniki, encyklopedie, regionalizmy i prasę.

W bibliotece odbywają się spotkania autorskie i dyskusyjne, wieczory poezji, koncerty oraz lekcje muzealne dla dzieci i młodzieży.

RAFAŁ OLBINSKI

PULASKI MUSEUM

WARSA-POLAND

OCTOBER-DECEMBER

1998

PAINTINGS

POSTERS

ILLUSTRATIONS

(OBRAZY, PLAKATY,
ILUSTRACJE)

Sale wystaw czasowych

Obok biblioteki, na piętrze części zachodniej pałacu znajdują się dwie sale wystaw czasowych. W często zmieniających się ekspozycjach prezentowane są wystawy historyczne, etnograficzne i sztuki współczesnej. Rokrocznie muzeum organizuje wystawy o tematyce emigracyjnej, ze szczególnym uwzględnieniem Polaków, którzy uczestniczyli lub uczestniczą w życiu kulturalnym Stanów Zjednoczonych. Tu miały miejsce ekspozycje poświęcone m.in.: Ignacemu Paderewskiemu, Helenie Modrzejewskiej, Czesławowi Miłoszowi, Jerzemu Kosińskiemu, a także polskim sportowcom w Ameryce, polskim ilustratorom w Nowym Jorku. W latach 1997 – 2004 swoją twórczość prezentowali tu m.in. Rafał Olbiński, Tomasz Olbiński, Ryszard Horowitz, Tadeusz Łapiński, Wojciech Fangor, Leszek Leo Małyśa, Andrzej Czeczot, a także Jurij Sulimow i Bronius Grušas.

Józef Wybicki.

Twórca hymnu narodowego.

Fragment ekspozycji 1997 r.

Park

Krajobrazowy Park na Winiarach został założony w II poł. XVIII w. i przekształcony w XIX i XX wieku. Rozciąga się na skarpie i zboczach nad Pilicą otaczając ze wszech stron Dwór w Winiarach – dziś Muzeum imienia Kazimierza Pułaskiego. Winiarski park to najbardziej urokliwy fragment Warki, miejsce spacerów i odpoczynku mieszkańców miasta i turystów.

Śladami najstarszego założenia ogrodu wydaje się być: droga od zachodu, równoległa do skarpy, biegnąca z Warki do muzeum, wpadająca na oś dziedzińca przed dworem oraz droga od północy – prowadząca z pół, prostopadła do osi budynku. Obsadzone niegdyś lipami drogi stanowiły główne aleje prowadzące do dworku. Całość założenia pałacowo-ogrodowego została powiększona w XIX w. o pasmo skarpy i pas dolny między stokiem, a starorzeczem Pilicy. Prawdopodobnie na łachach nad rzeką rozciągały się niegdyś szpalery świerkowe. Drzewostan winiarskiego parku, poza krajowymi gatunkami tj.: lipa, akacja, wiąz, klon, modrzew, jesion, kasztanowiec – posiadał okazy rzadkich odmian drzew pozaeuropejskich. Jeszcze do połowy XX w. kwitły tu katalpy, a w wąskich alejkach można było spotkać olbrzymich rozmiarów osty stepowe. W latach czterdziestych ubiegłego stulecia część drzewostanu, głównie długo-

letnie lipy, została wycięta. Do najpiękniejszych, zachowanych okazów należą cztery kilkusetletnie dęby o rozłożystych konarach, a także stuletnie lipy.

Tradycja mówi, że park był ulubionym miejscem zabaw Kazimierza Pułaskiego, a pod jedną z lip miał odpoczywać Tadeusz Kościuszko. Walory parku doceniał także Józef Mehoffer, który przebywał tu na letnim wypoczynku w 1935 r.

Całe założenie ogrodowe wyróżnia się pod względem przestrzennym ścisłym powiązaniem z warunkami położenia i środowiskiem przyrodniczym. Dominujące miejsce przy górnej krawędzi skarpy zajmuje pałac akcentujący zróżnicowanie dwóch głównych obszarów: doliny Pilicy i płaskowzgórza. Park założony na płaskowzgórzu – zwany górnym cechuje silne zadrzewienie z drobnymi polanami i punktami widokowymi. Niegdyś – podobnie jak dziś, był on najbardziej użytkowany. Teren przed pałacem był prawdopodobnie parkiem w stylu francuskim o regularnym rozłożeniu szpalerów. Część podskarpowa ze stawami – zwana parkiem dolnym, miała charakter angielskiego parku o naturalnie ułożonej roślinności.

Zarys układu dawnego parku zachował się do dziś: wyraźnie widoczna jest część wjazdowa z drogą zachodnią i północną oraz dziedziniec podjazdowy. Na terenie parku górnego zachowały się ślady dawnych alei spacerowych, a także szczątki fundamentów romantycznej altany powstałej w XIX w. Fragment kolumnady altany istniał tu do 1968 r. Ze względu na stan techniczny popadł w ruinę. W 1999 r. romantyczna kolumnada została odbudowana na podstawie zachowanych archiwalnych planów.

W centralnym punkcie górnego parku znajduje się pomnik Kazimierza Pułaskiego, wystawiony w 200-ną rocznicę śmierci Bohatera, odsłonięty 13 października 1979 r. Autorem projektu pomnika jest warszawski rzeźbiarz Kazimierz Danilewicz. Pomnik wykonany jest z brązu, na cokole z czerwonego piaskowca, ma 5 metrów wysokości i waży 3 tony.

Warto zwrócić uwagę na pamiątkowy kamień usytuowany przed romantyczną kolumnadą. Jest to pamiątka ufundowana przez społeczeństwo Warki w 180-tą rocznicę śmierci Kazimierza Pułaskiego w 1959 r.

W części północnej parku górny znajduje się Kapliczka na Trzecie Tysiąclecie przedstawiająca Chrystusa Frasobliwego, autorstwa rzeźbiarza Stefana Lisowskiego. Została wykonana w 150-letnim jesionie, który zniszczyło uderzenie pioruna.

Przedłużenie górnego parku na wschód stanowi park wschodni z zachowanymi dwoma, małymi stawami na tarasowych wgłębieniach. Miejscem często odwiedzanym przez mieszkańców Warki i turystów jest kapliczka Najświętszej Marii Panny umieszczona w zboczu skarpy nieopodal stawów.

Teren parku dolnego jest gęsto pokryty drzewami. Najczęściej są to samosiewy. Gdziekolwiek można dostrzec fragmenty dawnej winnicy. Urozmaiceniem podskarpia są starorzeczka z siecią kanałów wodnych.

Winiarski park jest przykładem harmonijnego powiązania kompozycji ogrodowej z istniejącym naturalnym środowiskiem przyrodniczym. Wśród zabytkowych parków Mazowsza jest szczególnym przykładem rozwiązania krajobrazowego, gdzie środowisko płaskowzgórza zostało powiązane z doliną rzeki. Ma duże walory dendrologiczne. Panujący tu mikroklimat stwarza warunki dobrego odpoczynku i rekreacji.

Kazimierz Danilewicz
pomnik Kazimierza Pułaskiego
1979 r.

Kazimierz Pułaski

Kazimierz Pułaski urodził się w 1745 r. w Warszawie, gdzie na rogu ulicy Wareckiej i Nowego Światu Pułascy mieli swój dwór. Otrzymał chrzest z wody 6 marca, a 14 marca ceremonię powtórzono w kościele Św. Krzyża. Nadano mu imiona: Kazimierz – Michał – Władysław - Wiktor. Kazimierz miał dwóch braci: Franciszka (ur. 1743 r.) i Antoniego (ur. 1747 r.) oraz sześć sióstr: Wiktorię, Joannę, Józefę, Monikę, Paulinę i Małgorzatę.

Ojciec Kazimierza - Józef Pułaski herbu Ślepowron urodził się 17 lutego 1704 r., wcześniej osierocony przez ojca, wiele zawdzięczał swej matce – Małgorzacie Zarembiance herbu Prawdzic. Mając 27 lat był już adwokatem w trybunale piotrkowskim. 7 października 1738 r. w Warszawie ożenił się z Marianną Zielińską herbu Świnka. Był doskonałym adwokatem i mówcą sejmowym, zgromadził wiele rozlicznych zaszczytów: był starostą wareckim (od 1732 r.), nadwornym pisarzem koronnym, pułkownikiem królewskiej chorągwi husarskiej i marszałkiem związkowym wojska koronnego. Wraz z działalnością publiczną rozwijał własne interesy. Udało mu się zgromadzić znaczny majątek: 108 wsi i 14 miasteczek.

Barbara Pisarczyk-Niezgoda

Kazimierz Pułaski

Miniatura na jedwabiu

Kazimierz Pułaski uczęszczał do szkoły parafialnej w Warce, a następnie ukończył szkołę prowadzoną przez księży Teatynów w Warszawie. Potem został przydzielony do świty królewicza Karola, syna króla Augusta III. W Mitawie - stolicy księstwa Kurlandii przebywał Kazimierz od października 1762 r. do maja 1763 r. Był to okres niezwykle ważny w jego życiu. Kurlandia to teren konfrontacji interesów Polski i Rosji. Choć formalnie było to lenne księstwo polskie, to Katarzyna II, caryca Rosji mianowała tu swojego przedstawiciela i wezwała króla polskiego do odwołania syna. Księżę Karol pozostał jednak w Mitawie i choć Katarzyna nie odważyła się użyć siły, napięcie rosło. 15 lutego 1763 r. Rosjanie wtargnęli do zamku, przybyły też posiłki z Polski. W końcu jednak August III skapitulował i odwołał syna z całą świtą z Mitawy.

W asyście wojsk rosyjskich i z protekcji Katarzyny II, we wrześniu 1764 r. wybrano na tron polski Stanisława Augusta Poniatowskiego. Dla życia politycznego kraju dwie sprawy były najważniejsze: Polska domagała się usunięcia z jej granic wojsk obcych, natomiast Rosja i Prusy – przyznania innowiercom polskim tych samych praw, które posiadali katolicy.

29 lutego 1768 r. w klasztorze Karmelitów w miasteczku Bar spisany został i zaprzysiężony akt konfederacji barskiej. Był to związek zbrojny szlachty polskiej zawiązany w obronie wolności swobód obywatelskich i wiary katolickiej. 4 marca 1768 r. powołano związek wojskowy konfederacji. Józef Pułaski został marszałkiem i regimentarzem generalnym, a synowie pułkownikami wojska konfede-

rackiego. Kazimierz przystąpił z ogromną energią do tworzenia swojego pułku. Udało mu się zgromadzić w podległych sobie chorągwiach ponad 1000 ludzi. Już 20 kwietnia 1768 r. brawurowo pokonał Rosjan pod folwarkiem Pohorełe, następnie obronił Chmielnik i otrzymał rozkaz obsadzenia Bercyzowa. Jednakże wobec przeważających sił rosyjskich - ok. 5 tys. przybyłych z odpowiednim wyposażeniem oblężniczym i zapasami, obrońcy musieli skapitulować.

Kazimierz, Franciszek Pułascy i inni dowódcy konfederacy gromadzili siły i prowadzili wojnę partyzancką. Wiosną 1769 r. Rosjanie zaatakowali równocześnie Okopy Świętej Trójcy i Żwaniec. Okopów bronił Kazimierz Pułaski. W ostatniej chwili obrońcom udało się wyjść stromą ścieżką na brzeg Dniestru. Kazimierz przedostał się do województwa ruskiego i w Barwinku założył punkt wypadowy. W tym czasie, około 20 kwietnia 1769 r. w Kopance nad Dniestrem zmarł Józef Pułaski. Bracia Pułascy zgromadzili w sumie ok. 3000 ludzi stanęli 31 maja 1769 r. pod Lwowem. Doszło do bratobójczej walki z wojskami królewskimi. Pułascy odstąpili i ruszyli na północ Rzeczypospolitej. Dowodzone przez Kazimierza wojska zwyciężyły pod Kukielkami, potem pod Słonimem, Myszą, Dworcem i Nolczadzią.

15 IX 1769 r. zginął Franciszek, marszałek przemyski, najstarszy z braci Pułaskich.

We wrześniu 1770 r. siłą 2,5 tys. ludzi stanął Kazimierz Pułaski pod Częstochową, zajął twierdzę i niezwłocznie przystąpił do przygotowań do jej obrony przed wojskami rosyjskimi. Często zostawiał w twierdzy piechotę, a sam z jazdą robił wypadki, prowadząc działania partyzanckie. Ostatniego grudnia 1770 r. rozpoczęła się pierwsza z bitew pod Częstochową. 16 stycznia 1771 r. Drewicz, wódz wojsk rosyjskich zmuszony został do odwrotu. Obrońcy i sam Pułaski otrzymali gratulacje za zwycięstwo. Sława młodego Pułaskiego wykraczała już daleko poza granice

Polski: pisano o nim w gazetach francuskich, holenderskich, niemieckich i angielskich. Zaczęła się tworzyć legenda otaczająca jego imię. Powstały pieśni konfederackie o Pułaskim, porównujące go z wielkimi polskimi wodzami, m.in. ze Stefanem Czarnieckim.

3 XI 1771 r. miało miejsce porwanie króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Cudem uwolniony król oskarżył konfederatów o królobójstwo. Winą obarczono Kazimierza Pułaskiego. On sam zapewniał, że nie miał z tym nic wspólnego.

31 maja 1772 r. ucharakteryzowany na kupca opuścił Jasną Górę i udał się na tułaczkę. Pierwsze tygodnie spędził Pułaski w Kuszęcinie u królewiczowej Franciszki, żony Karola Kurlandzkiego.

(7 czerwca 1773 r. - przed sądem sejmowym, zaocznie skazano Kazimierza Pułaskiego na karę śmierci, kasacja wyroku miała miejsce dopiero w 1792 r.)

Przebywał na emigracji przez 5 lat zmieniając miejsca pobytu. Przez Turcję, Niemcy trafił do Francji. W Paryżu poznał Beniamina Franklina, od którego otrzymał list polecający do Jerzego Waszyngtona, głównodowodzącego armią amerykańską. 23 lipca 1777 r. dopłynął do wybrzeży Ameryki, skierował się do głównej kwatery i przedstawił Waszyngtonowi projekt zorganizowania kawalerii. Rozkazem z 21 września 1777 r. został mianowany dowódcą amerykańskich lekkich dragonów w randze generała brygady. 3 października walczył pod Germantown. W grudniu przeżył śmierć z rąk swymi ludźmi

do Trenton, by tu rozpocząć organizowanie kawalerii. W marcu 1778 r. wziął udział w bitwie w Haddonsfield, a następnie przemieścił się do Yorktown i wystąpił do Kongresu z propozycją utworzenia mieszanej dywizji, złożonej z konnicy i piechoty – Legion ów miał obserwować ruchy nieprzyjaciela, dokonywać niespodziewanych napadów, zasadzek, ataków na forpocztę, obronę tylnych straży i flank. 18 maja 1778 r. utworzony Legion otrzymał karmazynowy sztandar od Sióstr Morawskich, który towarzyszył Pułaskiemu do śmierci.

9 maja dotarł do Charlestonu, gdzie Amerykanie skłonni byli kapitulować. Dopiero na zdecydowaną interwencję Pułaskiego podjęto obronę. W bitwie sam odznaczył się przebiegłością i pomysłowością, naprowadzając wroga na strzały piechoty amerykańskiej. Następnie skierował się w pobliże Savannah. Od 5 października rozpoczęło się bombardowanie twierdzy. Dostępu do miasta broniły zasieki i fosa. Szturm zaplanowano na 9 października, o świcie. Kawaleria Pułaskiego miała miejsce przed kolumną lekkich pułków amerykańskich, z zadaniem wtargnięcia w linie nieprzyjacielskie. Jak się później okazało Anglicy wiedzieli o planowanym szturmie i byli doń przygotowani. W szeregach atakujących zapanował popłoch. Pułaski zdawał sobie sprawę, że odwrót w panice to ogromne straty, ruszył więc na czele swego Legionu do ataku. Został ranny kulą kartaczową. Żołnierze wynieśli go z pola bitwy, był jednak bardzo osłabiony, z wysoką gorączką i zakażeniem. Zmarł 11 października 1779 r. na okręcie „Wasp”.

Ani okoliczności śmierci, ani pogrzebu i pochówku nie są do końca znane i wyjaśnione. Przez wiele lat biografowie Kazimierza Pułaskiego podawali, że ciało Bohatera powierzono wodom oceanu (m. in. Władysław Konopczyński, Jan Stanisław Kopczewski). Najprawdopodobniej (wg ostatnich badań Edwarda Pinkowskiego, historyka polskiego pochodzenia) Kazimierz Pułaski

zmarł na statku „Wasp” 15 października, a ciało jego przeniesiono na ląd i pochowano na plantacji Greenwich. Uroczysty pogrzeb odbył się 21 października 1779 r. w Charleston. Oficerowie amerykańscy i francuscy nieśli kir oraz gwiazdzisty sztandar. Za nimi prowadzono karego rumaka z pełnym rynsztunkiem i mundurem Pułaskiego. Dalej szli jego podwładni, żołnierze armii powstańczej: Amerykanie i Francuzi.

Waszyngton w rozkazie z 17 listopada 1779 r. napisał: „na hasło: Pułaski, ma być odzew Polska”. Już 29 listopada 1779 r. Kongres Stanów Zjednoczonych uchwalił, że „ku czci generała brygady hrabiego Pułaskiego w Savannah ma być wzniesiony pomnik”. Kamień węgielny położono jednak dopiero w roku 1825, a w specjalnej skrzyni złożono doczesne szczątki Pułaskiego. Napis na pomniku brzmi: „Pułaski – bohaterski Polak, poległ śmiertelnie ugodzony, walcząc o wolność Ameryki w ataku pod Savannah w dniu 9 października 1779 r.”

Na Kapitolu, w Waszyngtonie, w roku 1867 umieszczono popiersie Pułaskiego, a w 1919 r. postawiono konny pomnik na jednym z głównych placów miasta. Pomniki i posągi Pułaskiego są m.in. w Utica, w Nilwantee, w Stevens Point, w Baltimore, w Detroit. Ponad 200 miejscowości, wiele parków, ulic, mostów, autostrad, szkół nazwano jego imieniem. Wiele organizacji, klubów, stowarzyszeń, fundacji działa do dziś pod patronatem Kazimierza Pułaskiego. 11 października obchodzony jest w całym Stanach Zjednoczonych jako „Pułaski Day”.

Przed Muzeum imienia Kazimierza Pułaskiego w Warce, w 200-ną rocznicę śmierci odsłonięto pomnik Bohatera dwóch narodów dłuta Kazimierza Danilewicza. Każdego roku odbywają się u jego stóp uroczystości rocznicowe, na które przybywają przedstawiciele najwyższych władz Polski, Ambasady Stanów Zjednoczonych, władz powiatowych i miejskich, a także mieszkańcy Warki.

WYBRANA LITERATURA

- Bratkowski Stefan, *Z czym do nieśmiertelności* (T. Kościuszko), Katowice 1979 r.
- Chodźko Leonard, *Żywoć Kazimierza na Pułaziu Pułaskiego*, 1869 r.
- „Echo Warki”, *Miesięcznik społeczno-kulturalny*, nr 1-73, 1998 – 2004 r.
- Godziemba-Dąmbśki Michał, *Winiary mojego ojca* w: „Echo Warki” nr 41, 2001 r.
- Kański Józef, *Mistrzowie sceny operowej*, PWM Edition 1998
- Konopczyński Władysław, *Kazimierz Pułaski*, Kraków 1931 r.
- Kopczewski Jan Stanisław, *Kazimierz Pułaski*, Warszawa 1980 r.
- Kornatek Anna, *Warka. Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego*, Warka 1996 r.
- Lenkiewicz Antoni, *Kazimierz Pułaski (1745-1779)*, Wrocław 2004 r.
- Majdecki L., *Rejestr ogrodów polskich*, z. 2, Warszawa 1964 r.
- Malski Wiktor, *Amerykańska wojna pułkownika Kościuszki*, Warszawa 1977 r.
- Pastusiak Longin, *Kościuszko, Pułaski i inni*, Warszawa 1977
- Pińkowski Edward, *Prochy generała Pułaskiego*, referat w: Kazimierz Pułaski w polskiej i amerykańskiej świadomości, Materiały z polsko-amerykańskiej konferencji naukowej w Warce-Winiarach, Warszawa 1998 r.
- Pułaski Kazimierz, *Kronika polskich rodów szlacheckich Podola, Wołynia i Ukrainy*, Warszawa 1911 r.
- Rozzko Janusz, *Ostatni rycerz Europy*, Katowice 1984 r.
- Rudziński Władysław, *Faktyczny rok urodzenia K. Pułaskiego*, „Tygodnik Powszechny”, luty 1987 r.
- Starzyński Juliusz, *Augustyn Locy, inżynier i artystyczny doradca Jana III*, w: Biuletyn Historii Sztuki i Kultury 1932/33, nr 3
- Sulek Zdzisław, *Polacy w wojnie o niepodległość Stanów Zjednoczonych 1775-1783*, Warszawa 1976 r.
- Szczublewski Józef, *Żywoć Modrzejewskiej*, Warszawa 1975 r.

Redaktor wydania: Iwona Stefaniak

Teksty: Iwona Stefaniak, Anna Matlakowska

Korekta: Anna Matlakowska

Fotografie: Jerzy Skakun, Janusz Kreczmarński

Opracowanie graficzne: Homework/Joanna Górśka, Jerzy Skakun

Druk: Drukarnia Braci Zakrzewskich, Warszawa

©Copyright Museum of Casimir Pułaski, Warka 2004

Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce

ISBN 83-906749-3-9

Zrealizowano przy pomocy finansowej Ministerstwa Kultury